

SEBESTYÉN MIHÁLY

SZÉKELYKERESZTÚRI UNITÁRIUS GIMNÁZIUM KÖNYVTÁRÁRÓL

Az egyéni vagy közkönyvtárak vizsgálata mindig érdekes, korra és emberre igen jellemző következtetésekre sarkallja a művelődéstörténet kutatóját. Ezekből a gyűjteményekből nem csupán az egykori tulajdonosok érdeklődési köre, szellemi arcképe rajzolódik ki, de a legtöbb esetben fény derül az értelmiségi kapcsolatokra is, a kultúrateremtő tényezők — esetünkben a könyv és az írás — utóéletére és vándorútjára. Értésüléseink között tarthatjuk számon azt, hogy miként fogadták az olvasók a szöveget, milyen összeget fizettek egy-egy értékesnek, fontosnak, mindenképpen megszerzendőnek ítélt könyvért.

A marosvásárhelyi Teleki—Bolyai könyvtár őrzi az egykori székelykeresztúri unitárius gimnázium könyvtárának tetemes részét, azt a közgyűjteményt, amely reprezentatív módon mutatja be, hogy a székelyföldi unitárius közösség miként látta el szellemi táplálékkal tanuló fiait, hogyan gondoskodott a könyvtár állományának szüntelen gyarapításáról. Bár a keresztúri iskola gyűjteménye egyidős magával az (al)gimnáziummal s így elsősorban a XVIII. századvégi s a XIX. századi oktatási-nevelési állapotokra enged rálátni, az állomány jelentős hányadát — mintegy kétezer kötetet — a XVI—XVII. századi kiadványok képezik.

Adományok sora követi egymást mindjárt az alapítás pillanatától kezdődően; az egyházi főtanács múlt századi döntése alapján a többi unitárius felsőiskolák könyvtárában található többes példányokból is juttatnak Keresztúrra; végrendelkezők hagyják szellemi ingóságaikat az iskolára. A könyvvásárlási alap kevés, ezért 1848 előtt elenyésző az iskolai vásárlások száma a donációk tömege és jelentősége mellett.¹

Az 1701 előtt megjelent könyvek — tekintetbe véve a régi erdélyi művelődés és tudományosság szerkezetét, kivánalmait, amelyekhez tökéletesen hozzásimul az olvasmányanyag is — főleg teológiai, bölcséleti, jogi, nyelvészeti, történeti jellegűek. A különféle külhoni nyomtatványok a hagyományos úton, az európai egyetemeken tanuló diákok révén jutnak Erdélybe. Vásárlóik sohasem egyéni gyönyörűségekre, avagy hiú öncéllal szerzik meg ezeket a nyomtatványokat: majdnem mindig bizonyíthatóan a szemük előtt lebegett a közjó ügye. Olyan könyveket cipelnek, csempésznek át a vámhatárokon, tiltó rendelkezéseken, amelyekre itthon elengedhetetlenül szükség van az oktatásban, a papi szolgálatban, a gyógyításban, a gyakorlati élet sokféle, *polihisztort* követelő teendőiben. Hogy csak a legegyszerűbb bizonyítékkal éljünk, számos könyvben találni ilyesfajta bejegyzéseket: *Hic liber est...* (itt a tulajdonos neve következik) *...et amicorum*. Ez a baráti kör nagyjából azonos érdeklődésű értelmiségi csoportot jelent, a könyv tehát kézzől kézre jár, vitatkoznak fölötte, mintegy meghosszabbítva a külhoni akadémiákon uralkodó légkört.

A hazai nyomtatványok között számos unikum volt a keresztúri könyvtárban; így jelezte a múlt század végén a tudós kolozsvári bibliográfusunk, Szabó Károly a *Régi Magyar könyvtárban*. Szép számmal

voltak a lengyel-német unitárius irodalom mellett hazai unitáriusok is, mint pl. Dávid Ferenc, Blandrata György, Enyedi György, Várfalvi Kósa János, Radecky Bálint, P. Horváth Ferenc munkái kéziratban és nyomtatásban.

Maga a gimnázium a legfiatalabb az unitárius felsőiskoláink sorában, noha alapításának gondolata már a XVIII. század elején felmerült, azzal a titkolt szándékkal — véljük —, hogy a Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc leverése után megerősödő Habsburg reakcióval szemben olyan értelmiségi ellenállási góc jöhessen létre, amely a felekezeti keretek nyújtotta lehetőségekkel élve akkor is tudományt, műveltséget és emberi méltóságot adjon tanítványainak, amikor a felemelkedéshez más út nem kínálkozik, csupán az áttérés, az idegen dinasztiahoz való feltétlen hűség, az elvtelen kompromisszumok sorozata.

Bíró Sámuel kormányzói tanácsos — az ötlet felvetője — indoklásában még csak sejteti az elkövetkező nehéz időszakot, hiszen köztudomású, hogy a XVIII. században az unitáriusokat kiszorították Erdély közéletéből, csupán a művelődés, egyház és jogszolgáltatás terén nyílt számukra némi kibontakozási lehetőség. Idézzünk néhány sort Bíró Sámuel az iskolateremtés szükségességét megokoló sorából: „...látván az ifjúságnak is ez mostani veszedelmes időkből nem úgy, mint kívántatott volna nevelkedéseket, melyet ugyan causalt az fennforgott eszterdőknek mostohasága nagyobbára, melyek mind az csendes életet, melyet a studiumok kívánnak, mind pedig az nervusokat igen megrontották, de kivált az Scholáknak is nem az ő jó rendükben való állások sem quo ad subsistentiam, sem quo ad ordinem docendi nem kevés alkalmatosságot contribualtatnak arra. Végeztük, hogy ha többet nem is, de egy celebris Scholát erigálnánk ez hazának közepette (gondolnók Székelykeresztúrra), hová mindenfelől az ifjúság elérkezhetnék, szülői is succurálhatnának, de vivendi modiis, holott egy olyanforma Paedagogicum is erigáltatnék, mint Hálában az szegény és maga Instentatiojára tehetetlen, de jó indulatú bizonyos számú ifjúságnak, melyre oly fundust erigálnánk, mely állhatatos lenne. Lenne ezen Scholának in Humanioribus, az mint szokták mondani, tanítója Ecclesiasticus, in politicus et judicialibus vero politicus, kinek is tisztességes fizetés volna.”²

A kolozsvári eklézsia — a levél címzettje — azonban kitérő választ ad, elismeri ugyan az iskola felállításának jelentőségét, de kifogásait három pontba sűrítve adja Bíró Sámuel értésére:

1) „...azon székely scholákban tanult ifjak (szóljunk úgy, amint az dolog vagon) többire téli deákok, nyári parasztok; experientia nélkül alkalmatlanok azon tanítások megfogadására.

2) Az fundus is olyan számos tanítónak és ahhoz való dolgoknak eltarására érkezik-é?

3) Látszatik az Kolozsvárott lévő királyi fundationnak is kisebbségére lenni, ha más helyeken feljebb való tudományok taníttatnak és virágoznak, mint itt taníttatnak és virágoznak, és az aemulatio ugyan jó és dicséretes az ő rendiben, de féltő, hogy a két tanítóhely között collisiora ezuton út ne nyíttatnék, mely dolognak is szomorú példáját mások között hazánkban láthatjuk... Talán elég volna ottan az Rhetorikáig menni, azután az kik abban épületet vennének, tudományokban, értelmekben jobban megfervén, experientiájok is több lévén, itten Kolozsvárott az politikai tudományokra taníttatnának, úgy s olyan személy által, az mint kegyelmed írása tartja.”³

A harmadik pontban emelt kifogást tartjuk a leglényegesebbnek: a kolozsvári kurátorok szerint a felállítandó keresztúri iskola konkurrenciát támasztana az Unitárius Kollégiumnak, éppen ezért elegendő ha ott — amennyiben Bíró Sámuel mégsem akarna tervétől elállni — csak egy alsóbbfokú tanintézet kezdené meg munkáját.

Bíró Sámuel halála (1721) után a keresztúri iskola ügye lekerül a napirendről, s a II. József által kibocsátott Türelmi Rendelet érvénybeléptéig (1781) még gondolni sem lehetett egy újabb unitárius felsőiskola alapítására. Az 1781, méginkább az 1791 után oldódó politikai légkörben újból felbukkant a törekvés, míg végül az 1793. július 10-i homoródalmási zsinat kimondja, hogy Székelykeresztúron egy gimnázium állíttassék fel.⁴

Mint jeleztük már előbb is, a könyvtár jóformán egyszerre gyarapszik az épülő gimnáziummal. Már alapítása pillanatában kitetszik, hogy a vidék legnagyobb nyilvános gyűjteményének szerepét kell betöltenie, hiszen sem a segesvári, sem az udvarhelyi gyűjtemények nem unitárius jellegűek.

1848-ig mintegy 650 könyv került a gimnázium birtokába, az adományozók között olyan neveket találunk, mint *Kozma Mihály* szentgericei pap és esperes, *Raffai Sámuel* keresztúri pap és valószínűleg a gimnázium első hitoktatója, *Szabó Sámuel*, a gimnázium első rektora, *Jakab Gergely*, aki egymaga 103 könyvvel gyarapította a könyvtárat, *Aranyosrákosi Székely Sándor* püspök és író, *Kelemen Benjámín* pap végrendeletileg, *Kozma Gergely*, *Jakab Elek* első pártfogója stb.⁵ 1848 után az iskola hírneve és tudományosságával megalapozott tekintélye adományozásra készteti *Orbán Balázst*, *Berde Mózsát*, *Jakab Eleket* (ki a keresztúri iskolának adományozta teljes kolozsvári könyvtárát, szinte csak jelképes pénzbeli ellenszolgáltatást kívánva a gimnáziumtól), *Kriza Jánost*. Ugyanakkor a különféle donációk során bekerültek a könyvtárba korábbi jelentős személyiségek könyvei is — jobbra szétszóródott magánkönyvtárak megmentett darabjai — mint a *Cserei Mihályé*, a *Gyulaffy Lestéré*, a *Benkő Józsefé*, a *nagyajtai Kovács Istváné*, aki ennek az iskolának volt növendéke, *Enyedi István* és *Vásárhelyi Tőke István* enyedi professzoroké, *Uzoni Fosztó István* és *Kénosi Tózsér János* unitárius egyháztörténészeké stb. Jóformán minden unitárius püspök könyvtárából található itt könyv, kezdve *Radeczky Bálinttól* *Kriza Jánosig*. Érdekes például annak a könyvnek a dedikációja, melyet egykori tulajdonosa, *Dósa Gergely* — a marosvásárhelyi református kollégium első jogtanára — a *Magyar Nyelvművelő Társaságnak* ajánlott fel (Baranyai Decsi János *Adagiorum Graecolatino ungaricorum Chiliades V.*, Bártfa, 1598.)

A keresztúri könyvtár XVII. századi nyomtatványainak átvizsgálása közben akadunk rá *Constantin Cantacuzino* (1650—1716) étekfogó (stolnic) neves román humanista államférfi és tudós gyűjteményének egy darabjára is. Szerzője *Nicolaus Trigautius* (*Nicolas Trigaut*) jezsuita hittérítő, aki 1577 és 1628 között élt, s könyvében *De Christiana Expeditione apud Sinas suscepta ab Societate Jesu...* (Augsburg, 1615)⁶ a jezsuita rend kínai térhódításáról tudósít. A címlapon előbb egy lengyel név olvasható, a *Johannes M. Diniatinsky-é* (piros tinta, évszám nélkül), alább a lapszegélyen pedig *Ex libris Constantini Cantacuzeni*. A szakirodalomból ismeretes, hogy ez a possesszorbejegyzés a leggyakoribb a *Cantacuzino* féle márgineni-i könyvtár nyomtatványaiban.⁷ A lengyel tulajdonos neve alapján feltételezhetjük, hogy a könyv Lengyelországból

származik. Kétféle úton is eljuthatott a főrangú gyűjtőhöz: vagy vásárlás útján, hiszen köztudomású, hogy C. Cantacuzino bibliofil kapcsolatai egész Európára kiterjedtek, vagy a különböző hadjáratok során kifosztott könyvtárak szép zsákmányolt darabjait ajánlották fel megvásárlásra a neves gyűjtők hírébe álló könyvbarátoknak. Ha ez utóbbi úton került a márgineni-i könyvtárba, gyaníthatóan a török-lengyel csatározások folyamán „vált ki” Trigautius műve az eredeti gyűjteményből. Cantacuzino halála után a gyűjtemény egységét az örökösök megbontják. A legértékesebb kéziratokat és könyveket Nicolae Mavrocordat fejedelem a saját könyvtárába szállítja Vácărești-re.⁸

Példányunk valószínűleg akkor került Erdélybe, amikor Grigore Brâncoveanu a Tudor Vladimirescu vezette felkelés alatt menekülve, Brassóba, illetve Segesvárott eladogatott néhányat az egykori Cantacuzino könyvtár darabjaiból.⁹ Minden bizonnyal a keresztúri gimnázium a közeli szász városban (Segesvárott) vásárolta meg, de az is meglehet, hogy előbb valamelyik erdélyi magángyűjtő szerezte meg, s ennek (esetleg utódainak) révén jutott az iskola birtokába. Ki kell zárunk a Jakab Elek féle adományból, ui. ennek pontos jegyzéke a rendelkezésünkre áll, s abban nyoma sincs Trigautius művének. Sándor János, ki a gimnázium monográfusa s könyvtárosa is volt egyszemélyben a *Conscriptio et digestio librorum nobili gymnasio sz.-keresztúrensis collarorum* alapján csak az adományozók nevét és a könyvek számát sorolja fel, azt azonban nem jelzi, hogy miféle könyvek kerültek be akár ajándékozás, akár vásárlás útján az iskolai thékába¹⁰

Ebben a vázlatos ismertetőben, úgy gondoljuk, hogy igen tanulságosan illusztrálja a könyvek utóéletét annak az öt példánynak az ismeretése, amely Enyedi György *Explicationes*-éből a keresztúri könyvtárban volt. Szabó Károly *Régi Magyar Könyvtárának* II. 281 tételeként szerepel *Explicationes locorum Veteris et Novi Testamenti* címmel. Mind Szabó, mind pedig a *Régi Magyarországi Nyomtatványok 1473—1600* (Bp., 1971) a kiadványt Heltai nyomdájának termékeként tartják számon, mely 1598-ban jelent tehát meg Kolozsvárott (RMNY 836).

I. Az első példány¹¹ legkorábról ismert tulajdonosa *Dersi G. István* 1715-ből. Benczédi Gergely említi egy *Dersi Gergely Istvánt*, aki 1716-ban mint a kolozsvári unitárius kollégium seniorja ment Szőkefalvára papnak, onnan Kálba, majd Tordaszentlászlóra, s később 1735—1743 között Tordán volt pap.¹² A könyv tehát — amennyiben ezt az azonosítást elfogadjuk — még azelőtt *Dersi* birtokába jutott, hogy a kolozsvári kollégiumból Szőkefalvára ment volna. Magával vihette Szőkefalvára, de még ugyanott eladhatta, ugyanis 1718-tól már új tulajdonossal találkozunk, *Árkosi Ferenc*cel. Őröla tudjuk, hogy még 1747-ben is Szőkefalván volt pap,¹³ s talán azonos azzal az *Árkosi Ferenc*cel, aki 1721-ben Kissáronon *Petrytyevity Horváth Boldizsár* tanítója volt.¹⁴

Ezután *Herepei István* alpestesi, majd lozsádi református lelkészé¹⁵ lett, akinek hagyatékát 1771 júniusában árverezték el Nagyenyeden. Itt vásárolta meg *Sófalvi József* (1745—1794), a kolozsvári református kollégium későbbi tanára, mielőtt külföldi tanulmányútra indult volna.¹⁶ *Sófalvi Enyedi* könyvét mint érdekes vallástörténeti munkát szerezte meg, erre vallanak megjegyzései, lapszéli kommentárjai is. Így például *Richard Simon Histoire critique du Vieux et Nouveaux Testaments*¹⁷ c. munkájából és *Johann Jacob Schulteus Dissertatio Theologica Inauguralis*-ából idézi az *Enyedi* tételeire vonatkozó kritikai észrevételeket.

Sófalvi halála után egy ideig lappang a könyv, hogy azután *Jakab Elek* gyűjteményében bukkanjon fel. Az ő adománya révén került a keresztúri gimnázium tulajdonába. Jakab a könyvet újraköttette, a címlapot, mely az idők folyamán megrongálódott, restauráltatta, a lapszéleket befuttatta arannyal.

II. Ez a példány¹⁸ enyhén rongált, szövege azonban teljes, bőrkötése elég jól ellenállt a százados hányattatásoknak.

Az első bejegyzés *Márkosfalvi Pétertől* származik, aki talán a kolozsvári unitárius kollégium diákja lehetett, ugyanis 1626-ban vásárolja 5 forinton, de még ugyanabban az évben továbbadja 13 forintért (!) *Köpeczi Miklósnak*. Valószínűleg Köpeczi is megváltik tőle a következő évben, mert egy más kézzel rájegyezve áll az I. kötéstábla belső oldalán: *Emptus d.30 fl.1.anno 1627 calend Maij 16*. Az elsőnek említett Márkosfalvi Péter származhat ugyanabból a családból, mint a fejedelmi kancellária titkára, Márkosfalvi Márton, de Trócsányi Zsolt figyelmeztet rá, hogy a „családnevek“ nagyrésze a XVII. században még a szülőhelyből képzett, éppen ezért nem szükséges az azonos nevek esetében kötelezően rokoni kapcsolatokat gyanítani.¹⁹

Köpeczi Miklós, teljesebb nevén *Köpeczi Beke Miklós* 1626-ban a kolozsvári unitárius kollégium seniorja volt. Később lengyel egyetemeket látogatott és 1632-ben visszatérve megint seniorja lett az iskolának. Az ő nevéhez fűződik az iskola diákjainak lázadása még ugyanabban az esztendőben Joachim Stegmann rektor ellen. Köpeczi Beke a kolozsvári Házsongárdi temetőben állott sírköve szerint 1635-ben hunyt el.²⁰

Legismertebb tulajdonosa *Szentábrahámi Mihály* (1684—1758) unitárius püspök, aki csupán a nevét jegyezte be a könyv címlapjára, elhallgatva a szerzés vagy a birtoklás időpontját. 1824-ben *Raffaj Dániel* (1797—1842 után) újszékelyi unitárius lelkész²¹ birtokában van Enyedi műve. Raffaj ebben az évben örököl vagy szerez nagyobb könyvtárat, ugyanis majdnem minden könyvében ez az évszám szerepel. (Persze, könnyen megeshet, hogy 1824-ben rendszerezi könyvtárát és látja el kézjeggyével gyűjteménye darabjait.) A Raffaj család a keresztúri gimnázium pártolói közé tartozott, több tagja is ebben az iskolában járt. Nem tudjuk pontosan megállapítani, kinek a révén került be a könyvtárba Enyedi híres munkája.

III. Ez a könyv²² a sárospataki-gyulafehérvári református kollégium könyvtáráé volt a XVII. században. Mint ismeretes, a kollégium 1671-ben menekült Sárospatakról Erdélybe és Apafi Mihály fejedelem rendelete alapján telepítették le a száműzött iskolát az üresen álló kollégiumi épületbe Gyulafehérvárott. Enyedi György *Explicationes*-e mindenesetre a kollégium erdélyi korszakában került a könyvtárba, mert a címlapon a beírásban világosan áll *Liber Illustr[issimi] Scholae P[articulae] Albensis*, márpedig ez a fajta possesszor-bejegyzés csak 1671 és 1716 között volt érvényben a könyveiken, azután a kollégiumot száműzték Gyulafehérvárról is a császári hatóságok. Az iskolát két esztendei bolyongás után a marosvásárhelyi fogadta be, s egyesítésük révén lett az utóbbi kollégiummá.²³ A gyulafehérvári kollégium könyvállománya 1716 és 1718 között eléggé szétszóródott, akkor vált ki sok más könyvvel együtt Enyedi György munkája is. Több tulajdonos kezén megfordulhatott, míg végül *vargyasi Molnár (Boldisár) György* csehétfalvi unitárius lelkész gyűjteményében kötött ki. Személyében a keresztúri gimnázium könyvtárának első adománytevőjét tisztelhetjük. Jóformán minden könyvébe

a következő dedikációt írta be: *Ab anno 1798 Illustri Gymnasio Unitariorum in Szekelly Keresztur Architectato confertur sub anathemate perennaliter à Reverendo Domino Ecclesiaste Georgio Boldisár de Vargyas oriundo m.p.*²⁴

IV. 1677-ből ismerjük e példány²⁵ legkorábbi tulajdonosát, *Dersi V[eresz?] Györgyöt*,²⁶ 1793-ból *Szilágyi Mihály* nevével találkozhatunk, akinek igen szép könyvtára lehetett, hiszen csak az 1701 előtt megjelent munkák közül több mint húsz darab került Keresztúrra. Pontosan ismerjük viszont annak a személyét, akinek ajándékából a könyv a gimnázium tulajdonába került: *Farkas György* (1800—1882) szentgericei pap és marosköri esperes 1845-ben 19 másik könyvvel együtt adta az iskola könyvtárának.²⁷

V. Az ötödik darab²⁸ első bejegyzése talán a legérdekesebb, ez ugyanis eldönti végérvényesen a nyomdászműhely kérdését, ahol a könyv készült. Már Szabó Károly is feltételezte a nyomdai jegyek alapján, hogy ifjabb Heltai Gáspár műhelyéből került ki a könyv.²⁹ Ezt az RMNy is megerősítette.³⁰ A könyvünk címodalán a következő fekete tintával írott szöveg olvasható: *Reverendo D. Johanni W. Pastori Ecclesiae Thordanis Caspar Heltaj Typ. mittebar 1608.*

Több következtetés is levonható ebből a beírásból:

— annak ellenére, hogy Enyedi könyvét, melyet Thorockai Máté rendezett sajtó alá, 1599-ben megégették³¹ Kolozsvárott — a munkát már kiadása idején igen „veszedelmesnek“ tartották a trinitáriusok —, még 1608-ban is elegendő példány volt található a Heltai-féle nyomdában, ha ifj. Heltai Gáspár egy példányt W. János tordai lelkésznek küldhet.

— Heltai 1608-ban még typographusnak nevezi magát, ami összevág Herepeinek azzal a megállapításával, hogy csupán 1611 körül adja át nyomdáját leányának és vejének, Hosszú Tamásnak, midőn Heltait városi jegyzővé választják Kolozsvárott.³²

— W. János lelkipásztor személyét is sikerült tisztáznunk. *Varsolczi János* tordai unitárius papról van szó, aki egyben Torda-Aranyos köri esperes is volt, s ki körülbelül 1602-től 1608-ig működött Tordán lelkipásztori minőségében. Már 1607-ben Kolozsvárra hívták papnak, de az egyházi főhatóság rendelete alapján még egy évig Tordán kellett maradnia. Tehát a könyvet még Kolozsvárra költözése előtt, mint tordai pap kapta (erről tanúskodik Heltai Gáspár saját kezű dedikációja). *Varsolczi János* 1608 második felében Kolozsvárra távozott, s mint az ottani magyar eklézsia papja halt meg 1628. III. 9-én.³³

A következő tulajdonos neve már 1633-ból tűnik fel. *Jánosfalvi János* tehát *Varsolczi* halála után szerzi meg a könyvet, valószínűleg annak hasonnevű örökösétől minden bizonnyal Kolozsvárott, minthogy ifj. *Varsolczi János*nak még van egy példánya e könyvből.³⁴ Hajlunk arra a feltevésre, ismerve Enyedi könyvének nagy jelentőségét a XVII. századi unitárius egyház életében, hogy a munka amolyan *tankönyvként* forgott közkezen e században a kollégiumban, s elsősorban latin nyelven, minthogy ez az oktatás nyelve is, annak ellenére, hogy 1619-től magyar nyelven is megjelent. Ezt látszik alátámasztani az, hogy XVII-ik századi tulajdonosai csak néhány évig birtokolják mint diákok, ezután tovább adják ifjabb társaiknak. (Vö. II példánnyal is.) *Jánosfalvi* után egy *Miskolczi János* tűnik fel, szintén ebből az időszakból.

A könyvnek nagy értéke van, ezért szinte minden birtokosa igyekezett beírni nevét a példányba. Valószínűleg még több possesszorra akadtunk volna, ha Ferenczi János 1782-ben nem csináltat az elrongyolódott kötéstáblák helyett újakat 48 dénárért.

1730-ból a következő bejegyzésre bukkanunk: *Nunc autem postremo dabitur mihi Danieli Bölöni ministro Enlakiensi à Paulo Biro ejusdem loci 1730*. Bölöninek is feltűnhetett az egymást követő tulajdonosok sorozata, mert alig titkolt büszkeséggel írja rá a címlapra: *Hic liber multos Dominos habent, tandem mihi dabit Danieli Bölöni 1730 die 3 Januarij*. A 18-dik századból még Tordátfalvi Sámuel neve merül fel a tulajdonosok között, anélkül azonban, hogy tudnánk, melyik évben szerezte meg Enyedi könyvét. Végül a már említett várfalvi Ferenczi János az utolsó ismert birtokosa, mielőtt a székelykeresztúri unitárius gimnáziumhoz kerülne. Várfalvi Ferenczi már 1779-ben megszerezte a könyvet, s 1782-ben újraköttette. (Egy Ferenczi János 1787 és 1789 között torockói mester, majd ugyanott lelkipásztor, honnan 1794-ben Kolozsvárra megy, de 1815-ben visszatér előbbi szolgálati helyére. Az azonosítás azonban nem teljesen bizonyos, mert a torockói mestert Benczédi alsójárai előnévvel emlegeti, s 1779-ben ez a Ferenczi János még diák lehetett a kolozsvári unitárius felsőiskolában.)³⁵

Várfalvi Ferenczi gyűjteményéből még három, a XVII. század folyamán megjelent könyv került be a székelykeresztúri könyvtárba: Zsám-boki János *Antonii Bonfini Historia Pannoniae* (Köln, 1690), Meffret *Sermonum I—III* (uo., 1625) és Kirchmann, J. *De Funeribus Romanorum Libri quatuor* (Braunschweig, 1661).³⁶

Jelen közleményünk előzetesként íródott a Művelődéstörténeti Tanulmányok valamelyik jövőendő kötetében napvilágot látó nagyobb dolgozatunkhoz, melyben a keresztúri gimnázium egykori könyvtárának teljes feldolgozását közreadjuk.

JEGYZETEK

1. Sándor János, *A székelykeresztúri Unitárius Gymnasium történelme*. Székely-Keresztúr, 1896, 256—257.
2. *ibidem*, 8—10.
3. *ibidem*, 12.
4. *ibidem*, 15—16.
5. *ibidem*, 256—257.
6. Trigautius, Nicolaus P. *De Christiana Expeditione apud Sinas Suscepta ab Socjetate Jesu. Ex P.P. Matthaei Riccio eadem Socjetatis Commentarius libri V...* Augustae Vindellicorum, apud Christophorum Mangium, M.D.CXV. 4° Könyvtári jelzete 02646.
7. Dima—Drăgan, Corneliu, *Biblioteca unui umanist român. Constantin Cantacuzino Stolnicul*. București, 1957, passim.
8. *ibidem*, 13.
9. *ibidem*.
10. Sándor János, *i.m.*, 254, 256—58. Lásd még Sebestyén Mihály *O carte din biblioteca Stolnicului Constantin Cantacuzino* (megjelenés előtt), ill. uő. *Kínától Székelykeresztúrig = A Hét*, 1981, július 10. (26. sz.)
11. Könyvtári jelzete 02168. Jakab Elek könyveinek katalógusában a 126. sorszám alatt található (MS 0352).
12. Benczédi Gergely, *Tordai unitárius papok*, = *Keresztény Magvető* 23, (1888) 92.
13. uő., *A szőkefalvi ekklézsia története*, = *Keresztény Magvető* 12 (1877), 155.
14. *Keresztény Magvető* 21, (1886), 29.
15. Szinnyei József, *Magyar írók élete és munkái IV*. Budapest, 1896, 750—751.

16. Henk van de Graaf, G., *A németalföldi akadémiák és az erdélyi protestantizmus a XVIII. században 1690—1795*. Kolozsvár, 1979, 238.
17. Megvan a marosvásárhelyi Teleki könyvtárban is a munka rotterdami kiadása (Leers R.) 1685—93 közötti évekből, negyedréti. Jelzete Tq 35a/1—5.
18. Jelzete 2037/02168 I. dpl.
19. Trócsányi Zsolt, *Erdély központi kormányzata 1540—1690*. Budapest, 1980. 204.
20. Herepei János, *Adattár a XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez III*. Budapest—Szeged, 1971. 502—504.
21. Pálmay József, *Udvarhely vármegye nemes családjai*, Székelyudvarhely 1900, 193.
22. Jelzete 2037/02168 III. dpl. Kötése pergament kéziratból van, a XVII. század elejéről származik. Ép, teljes példány.
23. Zoványi Jenő, *Protestáns egyháztörténeti lexikon*. Budapest, 1977, 234—35, és Koncz József, *A marosvásárhelyi evang. reform. kollégium története*. Marosvásárhely, 1896, 113—176.
24. idézi Sándor János is, *i.m.*, 254.
25. Jelzete 2037/02168 II. dpl. Bőrkötés, a könyv bordája hártya.
26. Pálmay, *i.m.*, 253—254.
27. Sándor, *i.m.*, 256. Lásd még Jakab Elek, *Farkas György élete és jelleme*, = *Keresztény Magvető* 17, (1882) 208—216.
28. Jelzete 2037/02168. IV. dpl. Teljes, XVIII. századi félbőrkötés, aranyozott virág-; mintás borda.
29. RMK II. 281.
30. RMNy 836.
31. Gál Kelemen, *A kolozsvári Unitárius Kollégium története (1568—1900)* II., Kolozsvár, 1935, 387.
32. Herepei, *Adattár... III*, 458.
33. Benczédi Gergely, *Tordai unitárius papok*. = *Keresztény Magvető* 23, (1888) 86.
34. Gál Kelemen, *i.m.*, 516.
35. Benczédi Gergely, *A torockói iskola és tanítói*, = *Keresztény Magvető* 27, (1892) 208.
36. Jelzetei: 02786; 02134; 03256;

SZÓSZÉK — ÚRASZTALA

JAKAB DÉNES

EGYÜTT — EGYÉRTELEMBEN

1Kor 1, 10

A végtelen idő újabb határköve mellett állunk. Hátunk mögött elmaradt egy esztendő és előttünk áll egy új. Ami elmúlt, annak minden történéseit ismerjük, ami előttünk van az ismeretlenség kódében, az esetlegességek sejtelmes körvonalaiban mutatkozik csupán.

Vajon mi lesz ebben az esztendőben? — kérdezzük újból úgy, ahogy minden évben kérdezni szoktuk.

Minden lehetséges és semmi sem lehetetlen, érezzük. És mégsem állunk kétségbeesve, mert reménységünket mindenekfelett Istenbe helyezve, indulunk el az újesztendőbe. Nem szüntünk meg bízni az isteni gondviselésben. Ennek tanúbizonysága éppen az, hogy most itt a templomban valamennyien együtt imádkozunk az újesztendő első óráiban. Isten gondviselése mellett bízunk az emberiség jóra való törekvésében, és ezen felül érezzük személyes felelősségünket a jövővel szemben.

Vajon mi lesz az új évben? — a kérdés eldöntése tőlünk is függ. Mert ugyan vannak rajtunk kívül álló súlyosabb tényezők, melyek életünket, sorsunkat meghatározzák, mégis hangsúlyozni szeretném személyes magatartásunk fontosságát ebben a kérdésben.

Pál apostol üzenetét ez új esztendő indulásakor így visszhangozom: bármi lesz, bármi legyen osztályrészünk az új évben, mindig legyünk együtt, legyünk egyek.

A közöttünk levő egység vallásos alapja az egyistenhit. Ebből következik az emberiség testvérisége. Ilyen vallásos meggyőződés alapján ismétlem meg az evangéliumi felhívást: az új évben legyünk az egység, a közös megegyezés, a közös sorsvállalás élő és öntudatos tényezői, válláserkölcsei elveink szellemében, önnön érdekünk teljes szolgálatában.

Legyünk együtt-egyértelemben, mi unitáriusok sajátosan egyéni és egyetemes vonatkozásban. Az unitáriusok összetartása eddig is közismert vonás volt, nemcsak egy kisebb közösségen belül, de általánosságban is. Mi elég kevesen vagyunk ahhoz, hogy nem engedhetjük meg magunknak a pártoskodás és széthúzás fényűzését. Történelmi múltunk erre tanított, és jelenünk is ezt rója feladatul: legyünk egyek, egyértelemben.

Közülünk az egyik jobb, a másik gyengébb anyagi helyzetben él; egyik félreeső falucskában, a másik nagy városi közösségben; egyik többet, másik kevesebbet bír elméjében a világ kulturális kincséből. Függetlenül minden különbségtől, nekünk tudnunk kell egymásról, szívünkben kell hordoznunk egymás gondjait, oda kell tennünk vállunkat egymás terhének hordozásához.